

Ebû Mûsâ İsâ b. İbrâhîm es-Sûsî, İbnü'l-Gattâs es-Sûsî, Muhammed b. Abdûn es-Sûsî ile buraya yerleşen Yahyâ b. Ömer el-Kinânî gibi simalar zikredilebilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ya'kûbî, *Kitâbü'l-Büldân*, s. 348; İbn Hurdâzbih, *el-Mesâlik ve'l-memâlik*, s. 91-92; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), IV, 253-256; Bekrî, *el-Mesâlik*, II, 688-689; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, III, 281-283; Ticânî, *Rihletü't-Ticânî* (nşr. Hasan Hüsnî Abdülvehhâb), Tunus 1377/1958, s. 25-55; Hasan el-Vezzân, *Vasfû İfrîkiyye*, II, 83-84; Muhammed et-Tâlibî, *ed-Devletü'l-Ağlebiyye* (trc. Münîc es-Sayyâdî), Beyrut 1985, tür.yer.; Muhammed el-Cedîdî, *Croissance économique et espace urbain dans le Sahel tunisien depuis l'indépendance*, Tunis 1986, I-II, tür.yer.; a.mlf., "Nümuvvü'l-ḥadârî li-medîneti Sûse fi's-sâhili't-Tûnisî ve'l-meşâkilî'n-nâcime 'anh ve tûruku mu'âlecetihâ", *el-Mecelletü'l-cogrâfiyyetü't-Tûnisîyye*, sy. 5, Tunus 1980, s. 5-19; a.mlf., "Sûsa", *ET* (İng.), IX, 901-902; Jamil M. Abu'n-Nasr, *A History of the Maghrib in the Islamic Period*, Cambridge 1987, s. 57, 65-66, 110, 130, 169, 180, 280; R. Brunschvig, *Târîhu İfrîkiyye fi'l-'ahdi'l-Hafşî* (trc. Hammâdî es-Sâhilî), Beyrut 1988, I, 338-339; II, 110; ayrıca bk. İndeks; Hüseyin Münis, *Târîhu'l-Magrib ve ḥadâretuh*, Beyrut 1412/1992, I/1, s. 85, 296-297, 492, 498-499; ayrıca bk. İndeks; Muhammed Hasan, *el-Medîne ve'l-bâdiye bi-İfrîkiyye fi'l-'ahdi'l-Hafşî*, Tunus 1999, I, 244-247; ayrıca bk. İndeks; Kadir Pektaş, *Tunus'ta Osmanlı Mimarî Eserleri*, Ankara 2002, s. 19; A. Leynaud, "Les catacombes d'Hadrumète", *RT*, XVIII (1911), s. 147-166.

MUHAMMED EL-CEDÎDÎ

SÛSE RİBÂTİ

(رباط سوسة)

Tunus'un Sûse şehrinde
inşası Ağlebîler tarafından
tamamlanan yapı.

Tunus'un doğu sahillerinde kurulan Sûse şehrinde ilk yerleşim merkezi olan Medîne'nin sahile yakın kuzey yönünde bulunmaktadır. Ulucaminin 50 m. kadar ku-

zeybatısında yer alan ribât halk arasında Kasrû'r-ribât olarak da bilinmektedir. Güney cephesinin doğu köşesinde yükselen minare-gözetleme kulesinin girişi kapısının üzerinde bulunan beş satırlık küfî karakterli kitâbesinde yapının 206 (821-22) yılında üçüncü Ağlebî Hükümdarı Ziyâdetullah b. İbrâhîm tarafından yaptırıldığı bildirilmektedir. Ancak yapılan araştırmalar sonucunda ribâtın daha önceden inşa edildiği, Ziyâdetullah'ın bu yapının inşasını tamamlattığı veya minare eklettiği görüşü kabul edilmiştir. Bununla birlikte Sûse Ribâtı'nın inşasının ne zaman başladığı konusunda değişik görüşler ileri sürülmüştür. G. Marçais yapının inşasının İbrâhîm b. Ağleb (800-812) tarafından başlatıldığını söylerken A. Lézine ribâtın ilk başta minaresinin olmadığını, bu sebeple 180 (796) yılında Manastır Ribâtı'ndan daha önce Abbâsî valisi Yezîd b. Hâtîm (771-787) tarafından yaptırıldığını ve minareyi de 206 (821-22) yılında Ziyâdetullah'ın eklettiğini belirtmektedir. Osmanlı döneminde Sûse Ribâtı'nın doğu bölümü medreseye çevrilmiştir. Bu değişiklik 1135 (1723) yılında Tunus Beyi Hüseyin Paşa tarafından yapılmış ve buraya Kasr Medresesi adı verilmiştir. Şehrin özellikle Fransız ve Venedik donanmaları tarafından 1770, 1784 ve 1786 yıllarında bombalanması sırasında zarar gören yapı 1264'te (1848) önemli bir onarım geçirmiştir. Sûse Ribâtı günümüzde bakımlı durumdadır ve müze olarak kullanılmaktadır.

Dıştan 39 m. uzunluğunda kare planlı olan yapının kalınlığı 3, yüksekliği 8,5 metreyi bulan duvarları düzgün kesme taş malzeme ile örülmüş, köşedekiler yuvarlak, ortadakiler yarım daire şeklinde sekiz kule ile desteklenmiştir. Güneydoğu köşesinde kare kaide üzerinde gözetleme kulesi yükselmektedir. İnce mazgal delikleri

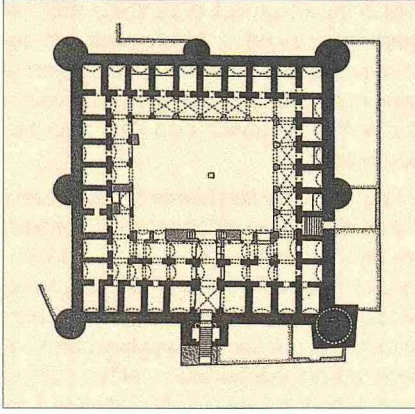
açılan duvarların üst bölümünde yuvarlak kemerli sathî nişler bütün cepheleri dolanmaktadır. Bunun üzerinde ortalarına yine mazgal delikleri açılmış, üzeri yuvarlak kemer formunda olan dendanlar bulunmaktadır.

Yapıya güney cephesinin ortasındaki eyvan türü kapıdan girilmektedir. Cepheden ve üstten taşıntı yapan kapının üst bölümü bir kubbe ile son bulmaktadır. Köşelerde sütunçelerle taşınan ve fazla yüksek olmayan at nalı kemerli kapıdan merdivenlerle avluya inilmektedir. Yaklaşık 25 m. genişliğindeki kare avlu dört yönden 3 m. genişliğindeki revaklarla çevrelenmiştir. Revaklar köşelerde haçvari, ortada "T" planlı bodur pâyelerle taşınan çapraz ve beşik tonozlarla örtülmüştür. Avlunun güney yönünde bulunan revakların önüne sonraki dönemlerde ikinci bir revak eklenmiştir. Bu revakın avluya açılan orta bölümünün iki yanındaki merdivenlerden önlerinde geniş bir gezinme yeri bulunan ikinci kat hücrelerine ve duvarların üst bölümündeki seğirdim yerlerine çıkılmaktadır. Revakları taşıyan pâyelerden batıdakiler ilk yapımdan kalmışken diğerleri sonraki dönemlerde yapılan tamirlerde yenilenmiştir. Kemerlerin üzerinde duvardan taşıntılı düz bir korniş bütün avlu cephesini dolanmaktadır. Revakların içine açılan düz atkılı kapılardan girilen hücreler avluyu dört yönden çevrelemektedir. Güney yönündeki hücrelerin giriş kapıları iki yandan sütunlarla taşınmaktadır. Uzunluğu 3,50 m., genişliği 3-4 m. arasında değişen hücreler beşik tonozlarla örtülmüştür. Kapıların üzerindeki yuvarlak kemerli pencerelerden ışık alan üst kat hücrelerinin dışa bakan cephelerinde görülen kemer izleri burada önceden bir revakın olduğunu akla getirmektedir. Duvarların en üst bölümündeki seğirdim yerlerinin yapının dışına ve avluya bakan yönleri dendanlarla çevrelenmiştir.

Avlunun güney yönünde revakların içindeki merdivenlerden inilen ve alt kata açılan düz açıklıklı beş kapıdan mescide girilmektedir. 33 x 7 m. genişliğinde dikdörtgen planlı mescid ortada dikdörtgen kesitli on pâyeye ile iki kemer gözlü, mihraba dik on bir neften oluşmaktadır. Mescidin üst örtüsünü oluşturan ve kuzey-güney yönünde uzanan beşik tonozlar, birbirine ve duvardan taşıntılı dayanaklara yuvarlak kemerlerle bağlanan pâyelerle taşınmaktadır. İç mekân, güney ve doğu duvarına açılan yedisi mazgal şeklinde dokuz pencereden ışık almaktadır. Güney duvarının ortasına açılan, oldukça derin tutul-

Sûse Ribâtı'nın
Osmanlı
döneminde
medrese
olarak
kullanılan
doğu bölümü

Süse Ribâtı'nın planı

muş ve duvara yarım yuvarlaktan daha fazla girinti yapan bir niş şeklindeki mihrap at nalı kemerlidir. Yapının asıl giriş kapısının alt hizasına denk gelen mihrap bölümündeki duvarlar dıştan taşıntı yapmaktadır. Mescidde süsleme bulunmamaktadır.

Ribâtın güneydoğu köşesinde cepheden 3,25 m. kadar taşıntı yapan kare bir kaidede üzerinde yükselen gözetleme kulesi veya minareye duvarların üst bölümünde dendanların seviyesindeki seçirdim yerlerine açılan kapıdan girilmektedir. Kapı açıklığının üzerinde Ziyâdetullah'ın koydurduğu 206 (821-22) tarihli mermer kitâbe bulunmaktadır. 4,70 m. kalınlığında ve 15,40 m. yüksekliğindeki minarenin gövdesi dıştan fazla taşıntılı olmayan iki ince konsolla sarılmıştır. Spiral merdivenle şerefeye çıkılır. Dendanlarla çevrilen şerefede dört yöne yuvarlak kemerlerle açılan çok kısa petek yer alır. Petek bölümünün üzerinde küçük bir sivri kubbe ile minare son bulmaktadır. Minarenin gövdesi Tunus'taki diğer minarelerden farklı olarak silindirik.

Önemli askerî bölgelerde ve sınır boy-larında inşa edilen, genellikle bir gözetleme kulesiyle müstahkem bir binadan meydana gelen ribâtlardan orijinal yapısını kaybetmeden bugüne ulaşan Süse Ribâtı, İfrîkîye'deki bu tür yapıların mimari formlarını detaylarıyla gösteren tek örnek olması bakımından önemlidir. Yapı, dıştan kulelerle desteklenen kalın ve yüksek beden duvarları ile sınırlandırılmış kare planlı ve simetrik düzenlemesiyle özellikle Kuzey Afrika'da daha sonra inşa edilen pek çok askerî yapıya örnek olmuştur. Ortasında üzeri kubbe ile örtülen âbidevî kapı,

köşede kare şeklinde çıkıntı yapan bir alt yapı üstünde yükselen silindirik minaresi ve ortada üzerini kubbenin örttüğü anıtsal kapısı ile vurgulanan giriş cephesinde ki bu düzenleme sadece askerî yapılarda değil dinî tesislerde de uygulanmıştır. Ayrıca yapının mescid bölümünde duvarlara ve birbirine kemerlerle bağlanan pâyelerin taşıdığı beşik tonozlardan oluşan üst örtü daha sonra Süse'deki Bû Fetâta Camii ve ulucamidesinde uygulanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

G. Marçais, "Notes sur les ribats en Berbérie", *Mélanges René Basset*, Paris 1925, II, 395-430; a.m.f., *Manuel d'art musulman*, Paris 1926, I, 12, 47-50; a.m.f., "Ribât", *IA*, IX, 735; Slimane Mostafa Zbiss, *Monuments musulmans d'époque husseynite en Tunisie*, Tunis 1955, s. 14; a.m.f., *A travers les monuments musulmans de Tunisie*, Tunis 1963, s. 50-51; A. Lézine, *Le Ribât de Sousse*, Tunis 1956; a.m.f., *Deux villes d'Ifrîqiya: Sousse Tunis*, Paris 1971; Suut Kemal Yetkin, *İslâm Mimarisi*, Ankara 1965, s. 64; A. Papadapoulo, *L'Islam et l'art musulman*, Paris 1976, s. 504; D. Hill - L. Golvin, *Islamic Architecture in North Africa*, London 1976, s. 99-100; J. D. Hoag, *Islamic Architecture*, London 1979, s. 31-32; K. A. C. Creswell, *A Short Account of Early Muslim Architecture*, Aldershot 1989, s. 287-288; R. Ettinghausen - O. Graber, *The Art and Architecture of Islam: 650-1250*, London 1991, s. 101; R. Hillenbrand, *Islamic Architecture: Form, Function and Meaning*, Edinburg 1994, s. 504; Kadir Pektaş, *Tunus'ta Osmanlı Mimari Eserleri*, Ankara 2002, s. 19, 246.

KADİR PEKTAŞ

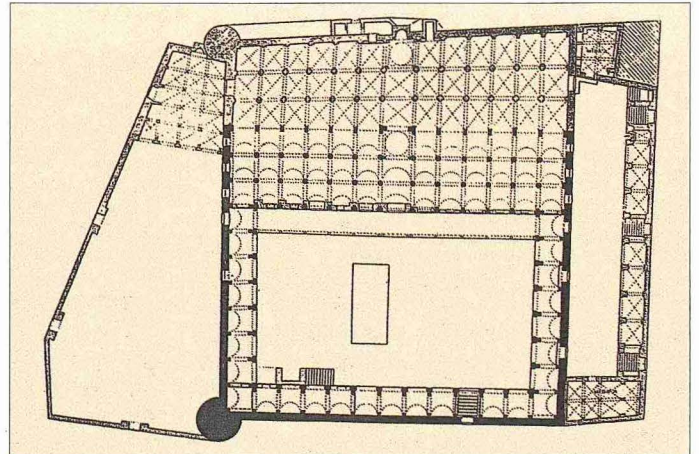
SÜSE ULUCAMİİ

Tunus'un Süse şehrinde
Ağlebîler tarafından yaptırılan cami.

Revakların üst bölümünde bütün avlu duvarlarını çevreleyen küfî kitâbesine göre Ağlebî hânedanının kurucusu İbrâhim b. Ağlebî'nin oğlu Ebû'l-Abbâs Muhammed tarafından 236 (850-51) yılında yaptırılmış, zamanla ortaya çıkan ihtiyaç sebebiyle

le X. yüzyıl ve XI. yüzyılın ortalarında caminin ibadet mekânı genişletilmiştir. Osmanlılar döneminde avlunun kible yönündeki revaklarının önüne 1086 (1675) yılında Mehmed Bey tarafından ikinci bir revak eklenmiştir. 1225'te (1810) caminin kuzeydoğu yönüne Hacı Hüseyin Habbâz'ın bir sebîl eklettiği yazılı kaynaklardan öğrenilmektedir. Beden duvarlarının üst bölümündeki dendanlar da son yıllarda yapılmıştır.

Şehrin Akdeniz sahiline yakın kuzey yönünde Medine'yi (eski şehir) çevreleyen surlara açılan Bâbülbahr'ın çok yakınında yer alan cami, doğu cephesinin köşelerindeki masif kuleleri ve genel olarak düzgün kesme taş malzeme ile yapılmış bir işçiliğe sahip yüksek beden duvarları sebebiyle dıştan kalevari bir görünüm arz etmektedir. Caminin Ağlebîler zamanında ortaya konan ilk planı iki sıra halinde dizilen payelerin taşıdığı, üç kemer gözlü mihraba dik on üç neften oluşan enlernesme planlı harimle üç yönden revaklarla çevrelenen avludan meydana gelmektedir. Kuzeydoğu köşesine 6,5 m. çapında bir minare yerleştirilmiştir. 49,40 x 11,30 m. ölçülerindeki bu ilk harimde nefler kuzey-güney yönünde uzanan beşik tonozlarla, daha geniş tutulan orta nefin mihrap önü bölümü kubbe ile örtülmüştür. Neflerin üzeri dıştan düz dam şeklinde düzenlenmiştir. İbadet mekânı sonraki dönemlerde kible yönündeki doğu kenarında 11,20 m., batı kenarında 14,30 m. ölçülerinde genişletilmiştir. Dıştan düz çatı şeklindeki bu ilâve bölümün üzeri haçvari pâyelerle taşınan çapraz tonozlarla örtülmüştür. Mihrap önü bölümü burada da kubbe ile kapatılmıştır. Ayrıca caminin doğu duvarının güney köşesine 5 m. çapında ikinci bir kule eklenmiş, bu ilâve ile caminin doğu cephesi 61 m., batı cephesi 59 m. uzun-

Süse
Ulucamii'nin
planı